

Radio Niederösterreich.

Marie-Therese Kerksenbrock emlékei.
Politika gyerekszoba-perspektívából, 1918-1922¹
Összeállította: Ernst Exner

Bécs, 1918 novembere. Egy birodalom, amely majd 677 000 négyzetkilométerével és 53 millió lakosával a kontinens második legnagyobbja volt, a története vége felé közeledett. Marie-Therese Kerksenbrock egyike volt azoknak, akik közvetlenül átérték az Osztrák-Magyar Monarchia utolsó napjait. Mivel ő a császári család nevelőnője volt, némiképp sajátos szemszögből látta az eseményeket. Marie-Therese, teljes nevén Korff Schmising-Kerksenbrock grófnő 100 évvel ezelőtt, 1888. október 6-án született a csehországi Lichtenbergben. Apja Vesztfáliából, édesanyja Csehországból származott. Három évvel halála előtt az akkor 82 éves asszony 1970 májusában a svájci Graubünden kantonban, a Chur közelében fekvő Zizersben mesélt életéről, főként az 1918 és 1922 közötti évekről. Húszéves volt, amikor a későbbi Károly császárral először találkozott.

1908 körül, Prágában, néhány bál alkalmával. Abban az időben Ófelsége még nem volt olyan gondterhelt, hanem vidám volt. Természetesen mindannyian majd összetörtük magunkat, hogy táncolhassunk vele. A hölgyválasznál egy-egy hölgy csak rövid ideig táncolhatott vele, hogy elég sokan mások is sorra kerülhessenek.

Károly császárnak az első világháború közepén, 1916 novemberében kellett átvennie nehéz örökségét. És mivel Zita császárnénak is egyre több kötelezettséget kellett magára vállalnia, és így már nem tudta kizárólag gyermekei nevelésének szentelni magát, nevelőnőt kerestek, akit Marie-Therese Kerksenbrock személyében találtak meg. 1917. február 1-jén lépett szolgálatba.

Az első találkozás a gyerekekkel Laxenburgban történt. A császárné először a két idősebbet, Ottó koronaherceget és Adelheid főhercegnőt a szalonba hívatta, majd azt mondta: „Na, gyerekek, most meglátogatjuk a többieket.” És akkor mentünk a tulajdonképpeni gyermekszobába, ott volt Róbert főherceg, aki mindig mindent látott és hallott, azonnal hozzád szaladt, és nagy örömmel üdvözölt. És ott volt Félix, aki még olyan kicsi volt, hogy a dadája ölében ült.

Azonnal elfogadták Önt a gyerekek?

Azt hiszem, a legidősebb latolgatta, hogy tetszem-e neki.

Marie-Therese Kerksenbrocknak csak a gyerekekkel kellett törődnie. Schönbrunnban, Laxenburgban, vagy bárhol másutt.

A császári gyermekek nevelését bízták rám. A nap kezdettől fogva igen korán kezdődött. Reggel 7-kor ébresztették őket, majd a nagyobbakat szentmisére vitték, utána reggeliztek, azután az időjárástól függően a nap nagy részében a szabadban voltunk.

¹ A beszéd hevében ejtett néhány nyelvi hibát a fordításban nem pontosan, hanem értelemszerűen adtuk vissza.

Teljesen szabad kezet kapott a gyermekek nevelésében?

A nevelést teljes egészében a császárné irányította, és természetesen minden utasítását pontosan követtem.

Mennyiben befolyásolta maga a császár a gyermekek nevelését?

Amikor hivatalba léptem, Őfelsége nagyon keveset volt jelen. Leginkább kint volt a hadszíntéren, a főhadiszálláson, vagy valahol másutt. De amikor ott volt, és volt ideje, nagyon sokat voltak vele a gyerekek, és a szellemi-lelki jólétükre is nagy gondot fordított.

Milyen volt a császár és a császárné kapcsolata a gyerekekkel?

Rendkívül bensőséges, és teljesen közvetlen. A gyerekek mindig mindent elmeséltek. Meglehetősen szigorúan fogták őket. Különös hangsúlyt fektettek az igazmondásra és a mások iránti jóindulatra.

Hogyan szólították egyébként a gyerekek a szüleiket?

A kor szokása szerint magázták a szülőket, de ez a meghittséget egyáltalán nem befolyásolta.

Volt bármilyen kapcsolata a gyerekszobán kívüli történésekkel?

Valójában semmilyen. Az egész napom a gyerekekkel telt, és kevés idő volt arra, hogy másokkal is érintkezzem.

És hogyan látta közvetlen környezetét, például a császárt?

Minden cselekedetéből a kötelességtudat sugárzott. Általában nagyon komoly volt akkoriban, és látható volt, hogy gondok nyomasztják, de vidám és vicces is tudott lenni, különösen a gyerekekkel.

És milyen volt a császárné?

Az én szempontomból nézve, természetesen főképp az anyát láttam benne. Nagyon sokat törődött a gyermekeivel, nagyon egyedileg figyelt rájuk, de ragaszkodott hozzá, hogy engedelmesek legyenek, és hogy már most, gyerekként tekintettel legyenek másokra.

Milyen volt akkoriban az udvari ceremónia?

Már nagyon fellazult. Mint a hétköznapi családi életben. Természetesen ünnepélyes fogadások és hasonló alkalmával továbbra is létezett ceremónia, de a hétköznapi élet olyan volt, mint egy egyszerű családban.

Általában ekkoriban hogyan érintkeztek a császárral és a császárnéval?

Ahogy én láttam, aki valójában csak a gyerekekkel és környezetükkel voltam kapcsolatban, teljesen tiszteletteljes és illő módon.

1918 folyamán a gyerekeket egyre többször bízták az Ön gondjaira.

A császárné is sokat volt távol. Olykor elkíserte a császárt az utazásaira, és általában a hadigondozással, a kórházakkal és mindenféle jótékonyági szervezettel foglalkozott, így ő is sokat volt úton.

Említette, hogy rendszeresen megbeszélte a gyerekek nevelését a császárnéval. Ezek alkalmával beszélt valamelyest a császárné az általános politikai eseményekről?

Általában igen keveset, mivel az ideje nagyon korlátozott volt a sok távollét és elfoglaltság miatt, így a beszélgetések elsősorban a gyermekek nevelésére szorítkoztak.

Mondtak a gyerekeknek valamit a politikai vagy a háborús eseményekről, vagy ezekről teljesen távol tartották őket?

Nem, a kisebbek természetesen nem tudtak semmit erről, de a koronaherceg, aki akkor már ötéves volt, és aki minden iránt óriási érdeklődést mutatott, mindig kapott választ a kérdéseire, és amennyire egy gyermek megérthette, ezeket ki is egészítették.

Bár a fronton még élt a részsikerek emléke, a hátszágban egyre nyomasztóbb volt az ínség, élelmiszer csak nagyon szűkösen volt. Milyen volt a helyzet az udvarnál?

Egyáltalán nem tettek kivételt, ők sem kaptak többet, mint más emberek, és a császár és a császárné a gyerekek esetében is ragaszkodott hozzá, hogy ők se kapjanak többet, mint más gyerekek.

A császár és a császárné utazásaira csak ritkán vitték a gyerekeket.

A gyerekeket általában otthon hagyták, hogy meglegyen a nyugalomuk, és a nevelésük a lehető legnyugodtabb keretek között történjék.

1918. október végén a császári pár Magyarországra utazott, és a gyermekeket is magukkal vitték.

A gyermekek velük voltak, mégpedig a gödöllői kastélyba vitték őket. Nagy öröm volt ez a gyerekeknek, hogy Magyarországra mentek, és mindenféle újat láthattak.

Tanították már akkor a gyerekeket nyelvekre?

A németen kívül beszéltek magyarul is, ehhez volt egy magyar apáca, aki mindig velük volt, és a szüleikkel ugyanolyan jól beszéltek magyarul, mint németül.

A politikai események szükségessé tették, hogy a császár és császárné Magyarországról visszatérjen Bécsbe. A gyerekek akkor Magyarországon maradtak. Tulajdonképpen miért?

Mert Magyarországon akkor nyugodtabb volt a helyzet, mint ugyanebben az időben Ausztriában. Azonkívül, ha elvitték volna a gyerekeket, úgy tűnt volna, mintha a császár elmenekült volna.

De nem volt egyszerű visszatérni Bécsbe a gyerekekkel.

Nem, sőt, meglehetősen veszélyes volt. Éjszaka felébresztettek azzal az utasítással, hogy amilyen hamar csak lehet, el kell hagynom Gödöllőt a gyerekekkel, mert a forradalmárok már közelednek. A visszaút meglehetősen félelmetes volt számomra, mert minden pillanatban az volt az érzésem, hogy ezek a csoportok követnek. Az összes gyereket egy autóba ültettem, hogy mind együtt legyenek. Az egyik úr szintén velünk utazott az autóban. És ezen kívül a császárné egyik bátyja, René pármái herceg is jött, ahogy az illet, és kocsijával az autó mögött jött, amelyben a gyerekek voltak, arra az esetre, hogy ha a csoportok jönnek, legalább azzal feltarthatná őket,

ha az úton keresztbe állítja az autóját. Többórás utazás után érkeztünk Pozsonyba. Persze a gyerekek már eléggé kimerültek voltak, ugyan nem ettől a nem túl hosszú úttól, de a szoros összezártságtól. Rövid szünetet tartottunk Pozsonyban Friedrich főherceg palotájában, és azután továbbhajtottunk Schönbrunnba.

Tájékoztatták a császárt és a császárnét a gyermekek visszatéréséről Bécsbe?

Kora reggel telefonáltam Gödöllőről, hogy jelentsem, hogy útra kelünk. Később a császárné elmondta, hogy ez volt az egyik legszörnyűbb nap a császár és az ő életében: a bizonytalanság, hogy visszakapják-e a gyerekeiket: igen, vagy nem. A pozsonyi megálló után a fiatalabb Isabella főhercegnő azt mondta, hogy telefonálni kellene, elmondta, hogy a gyerekek átjutottak, mindannyian nagyon jól vannak, jó hangulatban vannak, meg is kínálták őket étellel-itallal, és most már egészen megnyugodhatnak. Emlékszem, hogy a császár akkor azt mondta: „Köszönöm, édes Istenem, most megkönnyebbültem.”

1918. október 16-án Károly császár tett egy utolsó, kétségbeesett kísérletet a monarchia megmentésére. Az úgynevezett Völkermanifestben (Népek kiáltványában) ez áll: *„Ausztria, népeinek akarata szerint, alakuljon át szövetségi állammá, amelyben minden néptörzs a maga területén saját külön államközösséget alkot. ... Ennek az átszervezésnek, amely a magyar Szent Korona országainak integritását semmilyen módon nem érinti, célja, hogy minden egyes nemzeti állam számára önállóságot biztosítson.”* **De már túl késő volt. Október 28-án kikiáltották a Csehszlovák Köztársaságot. November 3-án életbe lépett a fegyverszünet Olaszországgal, véget ért a világháború, és ezzel együtt a monarchia is. 1918. november 11-én Károly császár aláírt egy kiáltványt, amely szentesítette a véget.** *„Még mindig változatlan szeretettel telve minden népem iránt, nem akarom személyemet akadályként szabad kibontakozásuk útjába állítani. Előre tudomásul veszem azt a döntést, amelyet Németország-Ausztria jövőbeli államformájáról meghoz. A nép képviselői révén átvette a kormányzást. Az államügyekben való minden részvételtől lemondok.”* **Marie-Therese Kerssenbrock így emlékezik:**

Általában továbbra is tartottam a gyerekek napirendjét, mint korábban. A császárné mindig azt mondta: „Ügyeljen arra, hogy a gyerekek a lehető legnyugodtabbak maradjanak, ne érzékeljék az izgalmakat, hogy ne zavarják meg kicsi életüket”. Ezért igyekeztem továbbra is úgy élni a gyerekekkel, mint eddig, amennyire csak lehetséges volt.

A császári család 1918. november 11-én Schönbrunnból áttelepült az eckartsau kastélyba. Hogyan emlékszik vissza erre a költözésre?

Természetesen már napokkal előtte, néhány nappal előtte többé-kevésbé mindent előkészítettünk. Csak a dátumot nem lehetett rögtön eldönteni, mert attól függött, hogy mikor kiáltják ki a köztársaságot. 11-én délelőtt kiderült, hogy a következő napon fog ez megtörténni, ezért aztán 11-én délután elutaztunk Eckartsauba. Őfelségeikkel utazott négy gyermek az autóban, és én a következő autóban voltam... hogy is volt csak... Károly Ludvig főherceggel.

Hogy teltek a napok Eckartsauban?

A teljesen új környezetben persze kissé összezavarodtak a gyerekek. De a császárnénak és a császárnak köszönhetően minden elég gyorsan elrendeződött, és a gyerekek továbbra is úgy éltek, mint azelőtt.

Hogy nézett ki a császár és a császárné napja Eckartsauban?

Ettől kezdve természetesen sokkal többet tudtak törődni a gyerekekkel. Sokkal többet voltak velük, kint voltak velük a szabadban...

Itt, az eckartsaui kastély szűkebb keretein belül többet találkozott a politikai eseményekkel, mint Bécsben?

Én itt sem. Ellenkezőleg. Ellenkezőleg. Azaz, hogy semmivel sem többet. Sokkal több mindennel kellett törődni minden nap, nem igaz? Jóval kevesebb személyzet volt, az embernek sokkal többet kellett magának elvégeznie, és így tovább.

Érezte a császári család a kor ínségét Eckartsauban?

Szinte azt mondanám: napról napra egyre inkább.

Nehézkes volt az élelmiszerellátás?

Nagyon nehéz volt, először is természetesen nagyon drága lett, és ráadásul igen nehéz volt egyáltalán bármit is beszerezni. És mivel nem lehetett kivételt tenni a gyerekekkel vagy az egész családdal, majdnem, hogy éheztek.

Voltak már akkor is anyagi gondok?

Az a benyomásom, hogy elővigyázatosságból túlságosan spóroltak.

A brit történész, Gordon Brook-Shepherd azt írja *Um Krone und Reich. Die Tragödie des letzten Habsburgerkaisers* (A koronáról és a birodalomról. Az utolsó Habsburg császár tragédiája) című könyvében: „Károlynak a száműzetés első hónapjaiban, a saját birodalmában, a néző szerepe jutott, aki azonban anélkül, hogy akarta volna, és anélkül, hogy akár csak a kisujját megmozdította volna, beárnyékolta az előadást. Egykori kettős monarchiájában nélküle mentek az események a maguk útján, de mindig oldalt pillantást vetve az ifjú Habsburgra Eckartsauban, aki - elméletileg - még Ausztria császára volt, és mint ilyenek, magyar királyi mivolta még mindig vitathatatlan volt. A két régi fővárosban azonban az új vezetők nem vesztegették az időt, hogy saját igényeiket előterjessék.”

Eckartsauban Károly aláírt egy ahhoz hasonló nyilatkozatot Magyarországra vonatkozóan, mint amelyet Ausztria esetében kiadott: lemondott az államügyekben való részvételéről. 1919 februárjában megválasztották a fiatal Osztrák Köztársaság első parlamentjét. A március 15-én, szociáldemokraták és a keresztényszocialisták által alakított koalíciós kormány három alternatívát szándékozott felkínálni a császárnak. Ha a császár és a császárné hajlandóak lennének lemondani minden jogukról, akkor Ausztriában élhetnének egyszerű állampolgárokként. Ha a császár nem hajlandó lemondani, száműzetésbe kell vonulnia. Ha nem hajlandó sem lemondani, sem elhagyni az országot, internálni fogják. A császár, a védelmét átvevő brit tisztok és Karl Renner kancellár közötti hosszas tárgyalások után abban egyeztek meg, hogy a császárnak hivatalos lemondás nélkül Svájcba kell mennie száműzetésbe. 1919. március 23-án a

császár és családja brit őrizet alatt hagyta el Eckartsaut vonattal. Marie-Therese Kerssenbrock aznap már Svájcban volt.

Már négy héttel korábban Svájcba mentem a negyedik gyermekkel, Félix főherceggel, a következő okból: Károly császáron kívül, akinek igen súlyos influenzája volt, több gyerek is influenzás volt, köztük ez a Félix főherceg is. Nem tudott felépülni, ezért a gyermekorvos azt mondta, hogy el kell vinni Eckartsauból, először is jó levegőre, másodszor pedig főleg azért, mert a gyermeknek többet kell ennie. Mivel a császárné édesanyja, a pármái hercegnő a svájci Warteggben tartózkodott, kézenfekvő volt, hogy a gyermeket odaküldjék. Odautaztam vele, és ott maradtunk körülbelül nyolc napig, majd onnan mentünk tovább fel a hegyekbe, Sonnmattba, ahol nagyon gyorsan meggyógyult.

Mielőtt Károly császár 1919. március 24-én elhagyta az osztrák földet, és Feldkirchből továbbutazott a svájci Buchsba, kiadta az úgynevezett Feldkirchi Kiáltványt. Azt akarta vele kifejezésre juttatni, hogy csak a kormányzástól lép vissza önszántából, de semmiképpen sem mondott le. Így írt: „A háború idején hívtak engem atyáim trónjára. Igyekeztem népeimet békére vezetni. Békében akartam és akarok igazságos és híven gondoskodó apa lenni számukra.” Gordon Brook-Shepherd ezt a kiáltványt „büszkének, patetikusként, logikusnak, de irreálisnak” nevezi. A bécsi és budapesti politikai helyzetre való tekintettel soha nem hozták nyilvánosságra. Svájcban az első állomás a Bodeni-tó partján fekvő Wartegg kastély volt. Marie-Therese Kerssenbrock a száműzetésbeli életről:

Ugyanolyan egyszerű volt, mint eddig az utóbbi hónapokban. Azzal a különbséggel, hogy természetesen nem voltak élelmezési vagy más gondok. Csak azt tudom, hogy attól kezdve a császár természetesen mindent megtett annak érdekében, hogy minél tájékozottabb legyen mindenről, ami otthon történt, mindegyik hazájában.

Miért költözött a császári család Warteggből Nyugat-Svájcba?

A svájci kormány kérésére, amely azt akarta, hogy a császári pár a lehető legtávolabb legyen az osztrák határtól, és a franciák ezt preferálták.

Így néhány hét múlva Waadt kantonba költöztek, a Genfi-tónál található Villa Prangins-ba.

Az én szemszögömből nézve Őfelségeik gondoskodtak arról, hogy a gyerekek élete a lehetőségekhez képest a szokott mederben folyjék, de most már egyre inkább törekedtünk arra, hogy oktassák is őket. A koronaherceg időközben már 6 éves lett, és volt egy osztrák tanára. Először én kezdtem tanítani, de aztán jött egy osztrák tanár, és ő ... A kis koronaherceg nagyon jól tanult. A napirendet nagyon szabályosan betartották, délelőtt tanult, délután tanult, és törekedtek arra, hogy amennyire csak lehetett, külföldön is képezzék őket.

Volt a családnak kapcsolata Ausztriával?

Írásbeli nagyon sok, de meglehetősen sok osztrák is eljött.

Magyarországon, ahol a monarchia összeomlása után először Kun Béla kommunista rezsimje volt hatalmon, 1920-ban megállapították, hogy az ország ugyan még mindig királyság, de jelenleg nincs király, aki a hatalmat gyakorolhatná. Horthy Miklós kormányzó lett. Károly császár, mint magyar király, a negyedik ezen a néven, 1919 óta azt

tervezte, hogy megpróbálkozik Magyarországon a restaurációval. 1921 Húsvétján érkezett az idő. Károly a francia kormány jóindulatú támogatásával először Strassbourgba, onnan hamis iratokkal vonattal Bécsbe, innen pedig autóval Magyarországra jutott. A restaurációs kísérlet kudarcba fulladt, mert Horthy nem volt hajlandó átadni a hatalmat a királynak. Marie-Therese Kerssenbrockot informálták a magyarországi útról.

Tudtam, hogy a legnagyobb titokban ezt tervezik, de közelebbit nem tudtam meg.

Az első magyarországi restaurációs kísérlet kudarca után a császári családnak a Luzern melletti Hertensteint jelölték ki lakhelyül.

... kijelölték, igen. Waadt kanton kiutasította őket.

Milyen volt a helyzet Hertensteinben?

Egy nagy hotel volt, egy nagy épület. Az élet úgy folyt tovább, mint Prangins-ban, nagyon egyszerűen. Ez idő alatt a császár nagyon sokat foglalkozott a gyerekekkel, sokat volt velük, azt folytatta, amit mindig is: sokat mesélt a hazájáról, sokat a földrajzról, még többet a történelemről, nagyon sokat a családtörténetből, a császári ház feladatairól, és általában minden tekintetben arra törekedett, hogy tágítsa a látókörüket, amennyire csak lehetséges, főként a szülőföldjükéről, és ezen túl általában mindenről.

Milyen volt a család anyagi helyzete akkor Svájcban, Hertensteinben?

Rendkívül bizonytalan. Minden tekintetben spórolni kellett, amit különösen a gyerekek esetében nagyon is éreztem.

1921 októberében Károly császár tett egy második kísérletet a restaurációra Magyarországon: a császárné kíséretében Magyarországra repült. Ez a próbálkozás is kudarcot vallott. A gyerekek Svájcban maradtak Marie-Therese Kerssenbrock védőszárnyai alatt. De magáról a szándékról tudomása volt.

Csak az utolsó napokban, mielőtt sor került volna rá. Azaz részletekbe menően csak a gyerekek miatt, nem amiatt, ami történni fog, hanem hogy mit kell tennem a gyerekekkel.

Megpróbálták elhíresztelni, hogy a császári pár csak Einsiedelnbe megy, és nem Magyarországra.

Igy van.

Mikor hallottak újra a gyerekekkel a császári párról?

Az a benyomásom, hogy körülbelül 8 napba telt, amíg ismét híreket kaptunk, és tulajdonképpen csak hivatalosakat. Öfelségeiktől egyszer jött egy levelezőlap, ami meglehetősen sokára ért oda.

Némiképp nehezzé vált a helyzet Svájcban, mindenkit kihallgattak, akit Hertensteinbe utasítottak.

Igen. És aztán kiutasították őket.

Önt is kihallgatták?

Engem nem hallgattak ki. Nem.

A gyerekekkel maradhatott?

A gyerekeknél hagytak.

A gyerekeket azután ismét Warteggbe vitték.

Warteggbe vitték őket, a pármái hercegnőhöz.

Az antant megbízásából Károly császárt és Zita császárnét brit őrizet alatt részben hajóval a Dunán, részben vonattal a Fekete-tenger partján fekvő Sulinába vitték. Innen a brit Cardiff cirkálóval az atlanti-óceáni portugál szigeten, Madeirán fekvő Funchalba utaztak, ahová 1921. november 19-én érkeztek meg.

Amint Őfelségeik odaérkeztek, azt a feladatot kaptam, hogy gondoskodjam róla, hogy a gyerekek a lehető leghamarabb utánuk menjenek.

És milyen lépéseket tett?

Az első dolog az volt, hogy engedélyt kellett szereznem, hogy a császárné beléphessen Svájcba, ahonnan tulajdonképpen ki volt utasítva. Megpróbáltam elérni, hogy a svájci kormány Bernben engedélyezze a császárné beutazását Svájcba. A kormány nagy megértést tanúsított, és engedélyezte ezt.

Ennek oka az egyik gyermek betegsége volt.

Ez a második fiú, Róbert főherceg volt, aki mindig is bajlódott a vakbelével, meg kellett operálni, mielőtt Madeirára ment volna, ahol nem lehetett tudni, milyen orvosok és ellátási körülmények vannak. Eldöntötték, hogy megműtik, de tekintetbe kellett venni, hogy a császárné mikor léphet be az országba. Ezt végül 1922. január 10-re tűzték ki. A császárné csak addig maradhatott, amíg a gyermek veszélyben volt. Január 12-én operálták meg, és közölték az anyával, hogy amint a gyermek túl lesz az életveszélyen, felkérlik, hogy hagyja el Svájcot. Ez január 15-én volt.

Ekkor a beteg kivételével minden gyermek vele utazott Madeirára.

Néhány nappal azután, hogy a császárné elhagyta Svájcot, követték a gyermekei, és út közben, Spanyolországban csatlakoztak hozzá, és vele mentek Madeirára Mensdorff grófnő kíséretében.

A császárné és a gyerekek 1922. február 2-án érkeztek Madeirára.

Igen, megérkeztek. A császár pedig nagy örömmel fogadta őket a kikötőben.

Ön csak később érkezett Madeirára.

Amint Róbert főherceg, akit vakbéllel operáltak, utazóképes állapotban volt, mi is utánuk mentünk, mégpedig a dédmamájával, Marie-Therese főhercegnővel. Március 2-án érkeztünk Madeirára, és egyenesen felmentünk a Monte-ra, ahol a császári család már körülbelül tíz napja lakott.

A császári család kezdetben Funchalban, a szállodában lakott. Mivel a pénz egyre szűkösebb lett, és a felkínált villákat sem engedhették meg maguknak, elfogadták egy földbirtokos ajánlatát, aki a funchali öböl feletti hegyen álló villáját, a Quinta do Monte-ot ingyenesen a rendelkezésükre bocsátotta.

A monte-i villa nagyon szép volt, nyáron nagyon kellemes, de télen szinte lakhatatlan, mert nagyon nehéz volt fűteni, és igencsak nyirkos volt. Nagyon kicsi

ház volt, nagyon szűkösön lehetett csak elférni benne, de a császári család annyira örült, hogy újra együtt lehetnek, hogy ez nem zavarta őket. Ezt a Villa do Monte-ot egy akkor éppen Svájcban tartózkodó portugál bocsátotta rendelkezésükre.

Madeiráról megkísérelték, hogy visszaszerezzék azokat a családi ékszereket, amelyeket Svájcban egy ügyvédnek adtak át megőrzésre.

Minden elképzelhetőt megtettek a visszaszerzésük érdekében, de sajnos a nagy részét, hogy is mondjam, elkótyavetyélte az az ember.

Nem próbálták meg egy részét jogi úton visszaszerezni?

Minden elképzelhetőt megtettek, egy részét, nagy részét visszakapták, és a császár arra használta fel ezeket, hogy a hazájukban maradt hűséges embereket segítse, például Borojević tábornokot, Kövesst, és más tiszteket és híveket, akik nyomorogtak.

De az életnek tovább kellett mennie a Quinta do Monte barátságatlan környezetében is.

Ahogy már többször mondtam, Őfelségeik a gyermekek miatt arra törekedtek, hogy a napirend mindig ugyanaz maradjon. Délelőttönként tanulás folyt bizonyos szünetekkel, amelyeket a szabadban töltöttünk, ahol Őfelségeik is velük voltak, amikor csak lehetett. Ebédszünet után a gyerekek délután újra tanultak, majd elvégezték a házi feladatokat, azután újra játszhattak a szabadban. A császár például hosszú kirándulásokat tett velük a szabad csütörtökökön vagy vasárnapokon. Szabaddá tette magát a gyerekek kedvéért, amikor nem tanultak. A császár fokról fokra felkeltette a gyermekek érdeklődését minden iránt, ami otthon és a világban történik.

Akkoriban volt velük tanár Madeirán?

Az osztrák tanár, Dittrich, aki Prangins óta volt a gyerekekkel, és a magyaroktatáshoz Zsámboky káplán, aki szintén már Prangins-ben is ott volt.

Volt már arról szó ekkoriban, hogy hogyan kell majd nevelni a gyerekeket?

Ez így van. Mert a császár mindig is törődött a részletekkel. Őfelségeik szemében elsősorban a vallási nevelés volt fontos, mind a császár, mind a császárné számára. Másodsorban a legfontosabbak a nevelést tekintve, mint már mondtam, az igazmondás, a méltányosság, a felebaráti szeretet és az önzetlenség volt.

Milyen volt a kapcsolat Madeira lakosságával?

Madeira lakossága azonnal befogadta a császári családot. Szinte azt mondhatnám, hogy az első naptól kezdve, amióta én is megtapasztaltam, a lakosság annyira ragaszkodott a császári családhoz, hogy amikor például sétálni mentek, mind odaszaladtak Őfelségeikhez, és kérdezték, hogy hogy vannak, kezet csókoltak nekik, és minden tekintetben kimutatták a szeretetüket.

A császárné és a császár beszélt portugálul?

Természetesen nagyon gyorsan, legalább félig-meddig megtanulták.

A nyirkos és alig fűthető Villa Quinta do Monte-ban való tartózkodás végül a császár súlyos betegségéhez vezetett.

Március 9-én a császár és az idősebb gyerekek lementek Funchal városába, hogy apró ajándékokat, kis szalmabútorokat vásároljanak a négyéves Károly Lajos főhercegnek, aki influenzás volt, és akinek születésnapja 10-én volt. Amikor őfelsége visszajött, azt mondta: "Olyan meleg volt lent, és itt, Monte-on olyan hideg van, hogy a hőmérséklet-különbséget nagyon kellemetlennek találtam". Másnap, március 10-én, Károly Lajos főherceg születésnapján, nagy öröme az ágyában odaadták neki a kis szalmabútorokat, és a császárné ezután vette észre, hogy a császár nem érzi jól magát. Ő ezt nem akarta beismerni, de azt hiszem, már aznap délután hőemelkedése volt. Március 14-étől a császár teljesen ágyhoz kötött volt, magas láza volt, és nagyon nehezen kapott levegőt. A Villa do Monte helyiségei nagyon kicsik voltak, Őfelségeik hálósobája szintúgy annyira szűk volt, hogy alig volt benne hely. A császár tudta nélkül Marie-Therese főhercegnő kiürítette valamivel nagyobb szobáját, ott mindent elrendeztek, és amikor minden rendben volt, a császárnak azt mondták, hogy leviszik oda, mert ott több levegője lesz. Eleinte ellenkezett, de a császárné azt mondta neki: "Tedd meg, kérlek, különben a nagymama szomorú lesz". Ezután levitték oda. Ha megkérdezték tőle, rosszul van-e: „nem, egyáltalán nem”. Ámbár már nagyon gyenge volt, például időnként fantáziált, a portugál orvosokkal csak egyetlen egyszer, a halála napján beszélt németül. Aztán bocsánatot kért, és tovább beszélt franciául. És amikor az orvosok megkérdezték tőle, hogy van, azt válaszolta: „Je vais tres bien” (nagyon jól vagyok). Mindig. Mindig. És mindeközben látható volt, mennyire szenved.

Milyen betegséget állapítottak meg a Funchalból hívott orvosok?

Először súlyos hörghurutot, majd hamarosan tüdőgyulladást.

A beteget együtt próbálták ápolni?

Valójában az ápolást a császárné végezte, ténylegesen éjjel-nappal. Tizenkét napig teljesen egyedül ápolta. Aztán sok rábeszélés eredményeképpen elfogadta Mensdorff grófnő segítségét, aki képzett ápolónő volt. Marie-Therese főhercegnő is többször segített az ápolásban, de a császárné nem szívesen vette ezt, hiszen a hölgy már idős volt, és nem akarta, hogy megerőltesse magát. Az orvosok tényleg nagyon jók voltak. Először egy idősebbet hívtak, Leite Monteirót², azután ő bevont egy másodikat, Dumus Portut³, majd a végén felkértek egy harmadikat, akinek Orcha Marcharo⁴ volt a neve. Azt gondolhatnánk, hogy egy távoli szigeten az orvosok nem voltak különösebben jók, de mindhárman tényleg kiválóak voltak. Megtették, amit csak tudtak, állandóan elérhetőek voltak, jöttek éjszaka is, s bár valójában Funchalban laktak, valamelyik másik villában éjszakáztak a Monte-on, hogy valahogy figyelemmel tudják kísérni a beteg állapotát. Minden tőlük telhetőt megtettek.

² Dr. Carlos Leite Monteiro (<https://arquivo-abm.madeira.gov.pt/details?id=561255>)

³ Nuno Vasconcelos Porto oder Nuno Porto de Vasconcelos (Michel Dugast Rouillé: Carlos de Habsburgo: El último emperador, Madrid 2005, p. 262, 283.;

⁴ Dr. Carlos J. Machado dos Santos, a funchali katonai kórház igazgatója (Michel Dugast Rouillé: Carlos de Habsburgo: El último emperador, Madrid 2005, p. 262, 263, 283.;

https://books.google.hu/books?redir_esc=y&hl=hu&id=zaqnELEqcAgC&q=nuno#v=snippet&q=nuno&f=false)

Maga a császár hogyan viselte a betegséget?

Rendkívüli önzetlenséggel és erővel. Tulajdonképpen minden nap voltam nála. Egyetlen szóval sem panaszkodott, hanem a kérdésekre mindig azt válaszolta, hogy jól van, még akkor is, ha látható volt, mennyire gyötrődik.

Károly császárnak és Zita császárnénak addigra hét, tíz és egy év közötti gyermeke született. A nyolcadik gyermek úton volt.

A gyerekek eleinte nagyon keveset tudtak. Mindig be akartak menni, de maga a császár azt mondta: "Örülnék, ha a gyerekek velem lennének, de kérem, ne engedje be őket". Olykor mégis odaszaladtak, és leginkább az ablakon kiabáltak be: "Papácska, hogy vagy, szeretnénk bejönni hozzád", és hasonlókat. Nagy öröme szolgált, hogy hallja a gyermekek hangját, de mindig attól félt, hogy elkapnák tőle a fertőzést. Néha Őfelsége hívatott, hogy a gyerekekről pontos, részletes híreket halljon. Olyankor mindenről kikérdezett, mit csinálnak, mindent tudni akart róluk, testi-lelki tekintetben egyaránt. Csak azt nem akarta, hogy a gyerekek bemenjenek, nehogy megfertőzze őket. Amikor aztán felvette az utolsó kenetet, a császárnénak azt mondta, ezt én magam is hallottam: "Hozd ide nekem Ottót, látnia kell, hogyan hal meg egy császár, mint katolikus."

Az alsó-ausztriai Persenbeugban, 1887. augusztus 17-én született császár még 35 éves sem volt.

Április 1-jén reggel enyhe javulás látszott. Sajnos azonban ez csak rövid ideig tartott, a láz ismét igen magasra szökött, a császár egyre gyengébb és gyengébb lett, és igen komoly légzési nehézségekkel küzdött. A császárné leült mellé, hogy támogassa. A császár olyan gyenge volt, hogy már rendszeren ülni sem bírt. Akkor a császárné az ágyra ült, és előlről és hátulról is megtámasztotta. Azután az a benyomása támadt, hogy a beteg talán jobban tudna lélegezni, ha ő távolabb volna tőle. Akkor a császár azt mondta: "Nem, maradj mellettem, tarts meg és támogass." Egyre gyengült, alig tudott már beszélni, de még mindig imádkozott: „Jézus, jöjj, mindent felajánlok, Jézus, segíts”. Ezután ismét hívatta a koronaherceget. Igen, ebből az alkalomból mondta ezt: „Tudja meg, hogyan hal meg egy császár, mint katolikus”. Odavitték a gyermeket, aki letérdelt az ágy mellé, de ez túlságosan messze volt a császárnak, azt mondta: „Ottó jöjjön a fejem mellé, hogy mindent jól lásson”. A kicsinek persze nagy megrázkódtatás volt, és csak úgy rázta a fájdalom és a sírás. Mivel az anyja azt mondta neki, hogy tartsa magát, hogy ne okozzon még több gondot a papának, összeszedte magát. Később a császár azt mondta, hogy szívesen megkímélte volna a gyermeket ettől, de ez a javára szolgál, és tudnia kell, hogyan hal meg egy katolikus és egy császár.

Károly császár 1922. április 1-jei halála után még 6 hétig Madeirán maradtak, majd XIII. Alfonz király meghívására Spanyolországba költöztek. A császári pár nyolcadik gyermeke Madridban jött a világra 1922. május végén. Marie-Therese Kerssenbrock a gyerekekkel maradt. 1929-ben Belgiumba költözött a családdal. Az előrenyomuló német csapatok elől 1940-ben Franciaországon, Spanyolországon és Portugálián keresztül menekültek végül az Egyesült Államokba és Kanadába. Először 1952-ben, majd véglegesen 1959-ben jött vissza a volt császárnéval Európába. Végül 1965-ben követte őt Graubündenbe, a Chur melletti Zizersbe. Marie-Therese Kerssenbrock itt halt meg 1973. február 10-én, 85 éves korában.

A *Die Furche* kultúrpolitikai hetilapban annak idején megjelent megemlékezésben ez áll:
„Az igazi emberi nagyságot nem lehet az újságokból megismerni, vagy a képernyőn látni. A bűnözésnek, a természeti katasztrófáknak, az aberrációknak és a társadalmi botrányoknak van hírértékük. Egy olyan élet befejezésének, amelyet teljességgel és kizárólag mások javára éltek, nincs.”

Gordon Brook-Shepherd *Um Krone und Reich* című könyvének utolsó fejezetében ezt írja Károly császárról: *„Éveinek száma kevés volt, de sok volt benne a szenvedés és a csalódás. A szinte megoldhatatlant örökölte, és a szinte lehetetlent kísérelte meg vele.”*

Marie-Therese Kerssenbrock pedig 1973-ban (sic!)⁵ az utolsó osztrák császárra visszaemlékezve ezt mondta:

Abból a valamivel több, mint négy évből, amikor a császárt és gyermekeit szolgálni szerencsém volt, ez a kitörölhetetlen benyomás maradt bennem: Soha egy lekicsinylő ítélet, még a legádázabb rágalmazóiról és ellenfeleiről sem. Cselekedeteit mind a nagyszabású, mind a kis ügyekben istenszeretete határozta meg. Önzetlensége, felebaráti szeretete annak minden apró megnyilvánulásában, igazságossága, valamint minden nagyszerű tulajdonsága, különösen erős mivolta, amelyet rágalmazói gyengeségnek neveztek, mind egy forrásból fakadt: szoros istenkapcsolatából.

Fordította: Fábry Eszter

⁵ A riportot a bevezető narráció szerint 1970-ben készítették, ezért az évszám helyesen minden bizonnyal 1970.